

Αντώνης Λιάκος

Πανεπιστήμιο και Μεταρρύθμιση: τα ζητούμενα

Ομιλία στο συνέδριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, «Πανεπιστήμιο και μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Ιστορικές προσεγγίσεις», Αθήνα, 7-8 Ιουνίου 2007

Η επέτειος των 170 χρόνων από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών συνέπεσε με μια μεγάλη αναταραχή η οποία συγκλόνησε την Ανώτατη εκπαίδευση και ευρύτερα την ελληνική κοινωνία. Η συμμετοχή επομένως του Ιστορικού Αρχείου του πανεπιστημίου στους εορτασμούς της επετείου δεν θα μπορούσε παρά να αφορά τη λειτουργία του ως ιστορικής συνείδησης του πανεπιστημίου. Να ξαναδούμε το παρελθόν του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μέσα από τα ερωτήματα που σήμερα μας απασχολούν, και τα οποία ασφαλώς δημιουργήθηκαν από την ιστορική διαδρομή και τις περιπέτειες που το πανεπιστήμιο διάνυσε τα 170 χρόνια από την ίδρυσή του.

Θέλαμε να αποφύγουμε το είδος της επετειακής αυτό-εγκωμιαστικής ιστορίας και τον άνευρο ιστορικό λόγο που απλώς καταγράφει ή αποτυπώνεται σε εφήμερης χρήσης άλμπουμς. Εκείνο που μας ενδιέφερε είναι να εξετάσουμε σε πιο βαθμό η ιστορία του πανεπιστημίου, και ευρύτερα του πανεπιστημιακού θεσμού, μπορεί να συνεισφέρει στη συζήτηση για τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό του πανεπιστημίου. Δεν είναι αυτονόητο ότι η ιστορία και η αναδρομή στο παρελθόν μας είναι χρήσιμη. Πρέπει συνεχώς να το αποδεικνύουμε.

Στην ιατρική, ένας καλός χειρουργός δεν είναι ανάγκη να γνωρίζει την ιστορία της χειρουργικής για να είναι αποτελεσματικός. Χρειάζεται όμως να γνωρίζει το ιστορικό του ασθενούς, στον οποίο θα στρέψει την ενέργειά του. Στην περίπτωση του πανεπιστημίου θεραπευτής και θεραπευόμενος συμπίπτουν στο ίδιο υποκείμενο, στο βαθμό που οι ίδιοι οι πανεπιστημιακοί είναι υποκείμενα και αντικείμενα της ενέργειάς τους, φορείς αυτομεταρρύθμισης. Αν δηλαδή η έννοια της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης είναι κοινή υπόθεση, αν δηλαδή εμείς ως πανεπιστημιακοί καλούμαστε να συναινέσουμε ή όχι σε μεταρρυθμίσεις, καλούμαστε να μεταρρυθμίσουμε τον εαυτό μας, τότε πρέπει να γνωρίζουμε ασφαλώς το

ιστορικό του πανεπιστημίου αλλά και το ιστορικό των μεταρρυθμίσεων του πανεπιστημίου.

Το πανεπιστήμιο είναι ένας θεσμός ο οποίος άλλαξε ριζικά μέσα σ' αυτά τα 170 χρόνια. Αλλά ποια σημασία μπορούν να έχουν για τις σημερινές ανάγκες μεταρρυθμίσεις που έγιναν σε άλλα κοινωνικά και γνωσιολογικά πλαίσια, τα οποία στους δύο προηγούμενους αιώνες ήταν αρκετά διαφορετικά από τα σημερινά; Μήπως έχουν την ίδια σημασία που η ιστορία της χειρουργικής έχει για ένα σύγχρονο χειρουργό; Δηλαδή ελάχιστη; Εκείνο που κατά τη γνώμη μου έχει σημασία είναι η **μεταρρυθμιστική διαδικασία**.

Τα ζητούμενα δηλαδή είναι: ποιες μεταρρυθμίσεις προτάθηκαν και αν εφαρμόστηκαν, αν απέτυχαν ή αν έφεραν αποτελέσματα διαφορετικά από τα αναμενόμενα. Από πού προήλθε η μεταρρυθμιστική ώθηση; Μέσα από το πανεπιστήμιο, από τις κοινωνικές ανάγκες όπως τις διαμεσολαβούσε η πολιτική; Μέσα από αλλαγές που επέβαλε το διεθνές περιβάλλον και η συμμετοχή της Ελλάδας σε οργανισμούς υπερεθνικούς όπως λ.χ. τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση; Συσχετίζονται ή όχι με τις μεταβολές στην οικονομία και στην κοινωνία, οι αλλαγές στο πανεπιστήμιο; Μήπως τις αλλαγές αυτές τις επέβαλαν οι αλλαγές στο χάρτη των επιστημών και η αλλαγή των μεθόδων και των θεωριών; Σχετίζεται και ανταποκρίθηκε η οργάνωση του πανεπιστημίου στις επιστημονικές αλλαγές; Τι είδους μεταρρυθμίσεις απαιτήσε το κοινωνικό πλαίσιο, και τι η επιστημονική ενδοχώρα; Ακόμη είναι ενιαίος ο τύπος των μεταρρυθμίσεων στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση; Μήπως θα μπορούσαμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε μεταρρυθμίσεις στο hardware (νόμοι-πλαίσια) και σε μεταρρυθμίσεις στο software (δηλαδή στα προγράμματα και στις μεθόδους εκπαίδευσης, στην ακαδημαϊκή κουλτούρα και στο σύστημα αξιών που διέπει την πανεπιστημιακή λειτουργία); Ποιες πέτυχαν και ποιες όχι, ποιες από τις δύο είχαν μακροπρόθεσμα και διαρκή αποτελέσματα; Αλληλοσυνδέονται ή είναι σχετικά ανεξάρτητες οι μεν από τις δε;

Ακόμη, η ακαδημαϊκή κοινότητα πρωταγωνίστησε ή αντιστάθηκε στις αλλαγές αυτές; Ήταν ενιαία η στάση καθηγητών και φοιτητών ή αποκλίνουσα; Είχα υποστηρίξει παλιότερα ότι δεν μπορούμε να γράψουμε ιστορία του φοιτητικού κινήματος, αλλά των φοιτητικών κινημάτων, γιατί δεν υπάρχει ούτε ομοιότητα, ούτε παράδοση, ούτε συνέχεια στις φοιτητικές εκδηλώσεις. Με τον ίδιο τρόπο δεν μπορούμε να αναζητήσουμε μια συνεκτική ιστορία του ακαδημαϊκού σώματος και των σχέσεών του με τις αλλαγές στο πανεπιστήμιο. Μπορούμε όμως να ρωτήσουμε

ποια θέση πήρε το πανεπιστήμιο στις μεγάλες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, είτε αυτές αφορούσαν το πανεπιστήμιο, είτε αφορούσαν γενικότερα τους προσανατολισμούς και των τριών βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Μπορούμε επίσης να θέσουμε το ερώτημα ποιες ήταν οι μεταρρυθμίσεις που δεν έγιναν στην ώρα τους. Και ακόμη μπορούμε να διερευνήσουμε αν υπάρχει ένα εξηγητικό μοντέλο ή διαδοχή παραδειγματικών συμπεριφορών στη μεταρρυθμιστική διαδικασία. Υπάρχει στην ιστοριογραφία του Πανεπιστημίου η άποψη ότι το πανεπιστήμιο είναι ένας ξεροκέφαλος θεσμός που δεν δέχεται και ούτε μπορεί εύκολα να μεταρρυθμιστεί, και ότι γι αυτό δημιουργούνται νέοι θεσμοί που το υπερβαίνουν και το αναγκάζουν να ακολουθήσει. Μας ενδιαφέρει λοιπόν η μεταρρυθμιστική διαδικασία ως διαδικασία αλλά και ως επιτέλεση. Η επιτυχία, η αποτυχία ή η ετερογονία των μεταρρυθμίσεων δημιούργησαν ένα μονοπάτι, το οποίο όσο κι αν θέλουμε να αποφύγουμε δεν μπορούμε. Με λίγα λόγια η ιστορική γνώση της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας μας είναι απαραίτητη γιατί εξαρτιόμαστε από το μονοπάτι που έχει χαραχτεί, ακόμη κι αν έχουμε την πρόθεση να το υπερβούμε.

Η συζήτηση για τις μεταρρυθμίσεις στο πανεπιστήμιο οφείλει επίσης να συσχετιστεί με τη συζήτηση για την αποτυχία των μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα η οποία είχε αρχίσει το 2003, αρχικά με μια ανταλλαγή επιχειρημάτων ανάμεσα στο Νίκο Μουζέλη και στο Γιάννη Βούλγαρη, και στη συνέχεια με τη συμμετοχή μιας πλειάδας συναδέλφων από τις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την ίδια επιχειρηματολογία στην περίπτωση του πανεπιστημίου; Ισχύει η άποψη ότι το κομματικοκρατικό κράτος ακυρώνει τις μεταρρυθμίσεις, ή η άποψη που λέει ότι οι μεταρρυθμίσεις γίνονται αναγκαστικά δεκτές την ύστατη στιγμή εξαιτίας κρίσιμων πολιτικών και διεθνών επιλογών; Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το Πανεπιστήμιο ακολουθεί το ίδιο μοντέλο; Μπορεί ενδεχομένως η ιστορική ανατομία της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας να φωτίσει το ευρύτερο σχήμα της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας στην Ελλάδα. Ας το δούμε.

Σκοπός μας επομένως είναι να θέσουμε τη σημερινή συζήτηση σε ιστορική προοπτική, να καταλάβουμε το ρυθμό και τη δυναμική των αλλαγών στο ελληνικό πανεπιστήμιο, συσχετίζοντάς τις τόσο με τις εξελίξεις που τα ίδια χρόνια συνέβησαν στον κόσμο και στην επιστήμη, όσο και τη δυναμική των σχέσεων αυτών με την ελληνική κοινωνία. Αν μεταρρύθμιση είναι όχι ένα άπαξ νόμος, αλλά πολύχρονη διαδικασία με συμπληρωματικές αλλαγές (όπως έχει επισημάνει ο Δ.Σωτηρόπουλος), τότε τι χαρακτηρίζει αυτή τη διαδικασία στις ελληνικές συνθήκες, ποιος είναι ο

ρυθμός της, η κατεύθυνσή της; Αυτό είναι το κεντρικό ερώτημα που καλούνται οι σύνεδροι να απαντήσουν, και να απαντήσουν κατά το δυνατό σκοπεύοντας στο κέντρο και όχι στην περιφέρεια της επιχειρηματολογίας.

Καθώς η Ελλάδα έμεινε έξω από τις εξελίξεις και τις συζητήσεις που διαμόρφωσαν ιστορικά τον πανεπιστημιακό θεσμό, δεν γίνεται κατανοητό για τί είδους θεσμό συζητάμε, ποιες λειτουργίες επιτελεί, ποια είναι η ιστορική του θέση και πως μεταβάλλεται. Αυτό έχει ως συνέπεια να περιορίζουμε την έννοια των μεταρρυθμίσεων στις θεσμικές μεταρρυθμίσεις, παραλείποντας εκείνες που έχουν να κάνουν με το περιεχόμενο και τις διαδικασίες της γνώσης.

Κατ' αρχάς το πανεπιστήμιο είναι ένας θεσμός που απέκτησε φυσιογνωμία στα πλαίσια του Διαφωτισμού, δηλαδή ενός μεγάλου σχεδίου αλλαγής της κοινωνίας μέσω της γνώσης και της λογικής. Πανεπιστήμιο σήμαινε συνένωση έρευνας και διδασκαλίας. Τί σημαίνει αυτός ο δεσμός; Η διδασκαλία ανανεώνεται συνεχώς ώστε να μην γίνεται δογματική, και η έρευνα κοινωνείται, ώστε να αναπαραχθεί σε διευρυνόμενους κύκλους. Δημιουργείται δηλαδή ένα *ήθος γνώσης*. Αυτός ο δεσμός διαφοροποίησε το πανεπιστήμιο από τα εκπαιδευτήρια οποιουδήποτε κύρους κι αν είχαν αυτά. Αποτυπώθηκε στο θεσμό της διδακτορικής διατριβής, των κριτηρίων επιλογής καθηγητών και κατάρτισης προγραμμάτων. Σε ποιο βαθμό πέρασε το διαφωτιστικό πανεπιστήμιο στην Ελλάδα;

Κατά το 19^ο αιώνα το Πανεπιστήμιο αποτέλεσε έναν από τους κεντρικότερους θεσμούς της δόμησης του έθνους κράτους. Όχι μόνο εκπαίδευσε τη νέα άρχουσα τάξη, αλλά και καθόρισε σε μεγάλο βαθμό το περιεχόμενο και τη γλώσσα της εθνικής ιδεολογίας. Και με τις δυο μορφές το πανεπιστήμιο δεν περιορίστηκε στην παροχή εκπαίδευσης αλλά αποτέλεσε ένα θεσμό επεξεργασίας διανοητικών σχεδίων για τις κοινωνίες. Ο ρόλος του δηλαδή ήταν ευρύτερος από τις λειτουργίες του. Η έμμεση γνωσιακή και πολιτισμική επίδραση του πανεπιστημίου ήταν μεγαλύτερη από το άθροισμα των επαγγελματικών ικανοτήτων που μετέδιδε στους αποφοίτους του. Φτάνει να σκεφτούμε το ελληνικό πανεπιστήμιο το 19^ο αι. για να το καταλάβουμε.

Όταν παγιώθηκε η έννοια της επιστημονικής εξειδίκευσης, στον εικοστό αιώνα, οι λειτουργίες του πανεπιστημίου μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις: 1) έρευνα, 2) εξειδικευμένη επαγγελματική εκπαίδευση, 3) διάχυτη γενική εκπαίδευση, 4) πολιτισμική (και έμμεσα πολιτική) επιρροή. Και οι τέσσερις λειτουργίες αφορούν, περισσότερο ή λιγότερο η κάθε μία, την οικονομική ανάπτυξη, το συνολικό επίπεδο

δεξιοτήτων μιας κοινωνίας και τέλος τις διανοητικές και πολιτισμικές διαστάσεις της ιδιότητας του πολίτη. Τα πανεπιστήμια δηλαδή αποτέλεσαν το θεσμό στον οποίο σχηματιζόταν το πολιτισμικό κεφάλαιο μιας κοινωνίας και οι επί μέρους διανοητικές της παραδόσεις. Αλλά και οι σημαντικότερες διαμάχες στα πεδία αυτά πέρασαν μέσα από το πανεπιστήμιο. Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Π.χ. η παράδοση της νομικής σκέψης που στήριξε τον ελληνικό κοινοβουλευτισμό είναι συνδεδεμένη με το Πανεπιστήμιο Αθήνας, η γλωσσική παράδοση του δημοτικισμού με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η μεταπολεμική τεχνοοικονομική ανάπτυξη με το Πολυτεχνείο κλπ.

Αλλά η ιστορία του πανεπιστημιακού θεσμού δεν είναι μόνο ιστορία συνεχειών αλλά και ρήξεων. Η πρώτη μεγάλη ρήξη συνέβη στη δεκαετία του 1960 και του 1970. Το πανεπιστήμιο που οι περισσότεροι γνωρίζουμε γεννήθηκε αυτή την εποχή. Το πανεπιστήμιο των ελίτ έγινε μαζικό πανεπιστήμιο, οι σπουδαστές πήραν την πρωτοβουλία από τους καθηγητές, οι εσωτερικές δομές εκδημοκρατίστηκαν, το πανεπιστήμιο ανέλαβε ένα ρόλο κοινωνικής κριτικής και έγινε εστία ανάπτυξης νέων ιδεολογικών ρευμάτων και κινημάτων. Σε χώρες με δικτατορίες (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία) αλλά και στην Ανατολική Ευρώπη επί «υπαρκτού» σοσιαλισμού, το Πανεπιστήμιο και οι σπουδαστές έγινε η πρωταρχική ζύμη του εκδημοκρατισμού και το λίκνο της ανάδειξης της κοινωνίας των πολιτών και της ιδεολογίας της. Η σημαντικότερη όμως κληρονομιά ήταν ότι άνοιξε τη διαδικασία του *αναστοχασμού* στις επιστήμες και στη γνώση. Το ζήτημα δηλαδή δεν είναι η αυτονομία της γνώσης, αλλά η έρευνα των συνθηκών παραγωγής, διάδοσης και κατανάλωσής της. Τα ζητήματα αυτά αποτυπώθηκαν στις συζητήσεις για τον *κριτικό ρόλο* του πανεπιστημίου και της γνώσης που μεταδίδει σε αντιπαράθεση με την *εργαλειακή χρήση* της γνώσης από το κράτος και την αγορά. Θεσμικά σήμαιναν την ενίσχυση της αυτοκυβέρνησης και της αυτονομίας του πανεπιστημίου. Στο μετα-«1968» πανεπιστήμιο ο δημόσιος ρόλος του Πανεπιστημίου ενισχύθηκε. Το πανεπιστήμιο αποτελούσε μια δημόσια σφαίρα επεξεργασίας φαντασιακών επιλογών στην πολιτική, τον πολιτισμό και την εκπαίδευση.

Τί μεσολάβησε στην οργάνωση και στη θέση των πανεπιστημίων τα τελευταία αυτά 30 χρόνια; Ποιες αλλαγές πρέπει να παρακολουθήσουν τα ελληνικά πανεπιστήμια; Οι αλλαγές συνοψίζονται στον όρο κοινωνία της γνώσης. Στην κοινωνία της γνώσης η οικονομία, η τεχνολογία και η γνώση συγκροτούν ένα τρίγωνο το οποίο μετασχηματίζει συνεχώς το εκπαιδευτικό τοπίο. Η οικονομία

εξαρτάται από τη γνώση, σε μεγαλύτερο βαθμό και με πολύ πιο συγκεκριμένο τρόπο από προηγουμένως, και οι θεσμοί της γνώσης εξαρτώνται από την άμεση αξιοποίηση (την εμπορευσιμότητα) των προϊόντων τους. Κατά συνέπεια το πρόβλημα της μεταρρύθμισης είναι πώς θα εγκαθιδρύσει στους πανεπιστημιακούς θεσμούς, οι οποίοι δεν είναι και από τους πιο ευκίνητους, καθεστώς ετοιμότητας υποδοχής της καινοτομίας. Πώς δηλ. θα εξασφαλιστεί ένα οργανόγραμμα λήψης αποφάσεων με τη λιγότερη δυνατή ακαμψία (και γραφειοκρατία) και με τη μεγαλύτερη δυνατή ευελιξία (διαφάνεια;). Ποιο μοντέλο διοίκησης ταιριάζει σήμερα στο πανεπιστήμιο; Είναι κατάλληλος πλέον αυτός ο συνδυασμός υπολειμμάτων της αριστοκρατικής εποχής (Σύγκλητος, Πρυτάνεις, Κοσμήτορες) και άμεσης δημοκρατίας (Γενικές Συνελεύσεις με διδάσκοντες και φοιτητές, μαζικές εκλογές με θεσμοθετημένη συμμετοχή κομματικών φοιτητικών παρατάξεων); Τι δομή χρειάζεται το αυτομεταρρυθμιζόμενο πανεπιστήμιο που ταιριάζει στην κοινωνία της γνώσης;

Η ριζοσπαστική φάση του Πανεπιστημίου άρχισε να αλλάζει άρδην στη δεκαετία του 1990 και στα χρόνια που ζούμε, μέσα στο πλαίσιο των μεγάλων ανακατατάξεων που επέφεραν η κοινωνία της γνώσης και η παγκοσμιοποίηση. Αν και το πανεπιστήμιο δεν ήταν ποτέ αποκομμένο από την οικονομία, στην οποία συνεισέφερε άμεσα και έμμεσα, τώρα μπήκε σε μια νέα σχέση μαζί της.

1) Το αίτημα για παροχή ανώτατης εκπαίδευσης γενικεύτηκε σε όλη την κοινωνία, σε σχέση με τις μεσαίες τάξεις της προηγούμενης περιόδου. Το αποτέλεσμα ήταν πως άνοιξε μια βεντάλια τεράστιας διαφοροποίησης ανάμεσα στα ιδρύματα, η οποία αποτύπωνε λίγο-πολύ τις ταξικές διαφοροποιήσεις, αλλά κάτω από ένα πέπλο τυπικής ακαδημαϊκής ισότητας.

2) Τα πανεπιστήμια ήταν από τους πρώτους θεσμούς που υπέστησαν τις συνέπειες μιας νέας φιλοσοφίας στα δημόσια οικονομικά. Εφόσον ωθούνται να έχουν ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς και να αναζητήσουν τα ίδια τους οικονομικούς πόρους που χρειάζονται, αναγκάζονται να προσανατολιστούν σε εκείνες τις λειτουργίες τους που αποδίδουν άμεσα. Τα καλά πανεπιστήμια πουλάνε ερευνητικές υπηρεσίες, τα άλλα περιορίζονται στις εκπαιδευτικές υπηρεσίες, και βασικά κατάρτιση.

3) Η αυτο-διακυβέρνηση και η λήψη αποφάσεων με διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας υποχωρούν απέναντι στις ανάγκες στιβαρής και ευέλικτης διαχείρισης (managerialism).

4) Η ευρύτερη λειτουργία του Πανεπιστημίου ως προζύμης εμπλουτισμού της ιδιότητας του πολίτη με δικαιώματα υποχωρεί έναντι εννοιών όπως «αριστεία», «ανταγωνιστικότητα», αποτελεσματικότητα κλπ.

5) Τα πανεπιστήμια αντιμετωπίζονται ως επιχειρήσεις προσφοράς εκπαιδευτικών υπηρεσιών που οφείλουν να λειτουργούν με κανόνες αγοράς και χωρίς παρεμβάσεις που νοθεύουν την καθαρότητα των λειτουργιών της. Έχει σχηματιστεί μια μεγάλη αγορά ζήτησης εκπαιδευτικών υπηρεσιών η οποία είναι εκ των πραγμάτων αδύνατο να ικανοποιηθεί από την κρατική πρωτοβουλία, με αποτέλεσμα τη δημιουργία εκπαιδευτικών επιχειρήσεων, σε διαφορετικά επίπεδα, από τα πιο στοιχειώδη ως τα πιο σύνθετα.

Αν αυτά τα 5 σημεία περιγράφουν τις τάσεις στα ηγετικά πανεπιστήμια των ανεπτυγμένων χωρών, υπάρχει και μια θάλασσα πανεπιστημίων τα οποία φυτοζωούν, είναι σπαρμένα στο χώρο, μαζικά, χωρίς επαρκείς εγκαταστάσεις, βιβλιοθήκες και εργαστήρια, με προσωπικό εκτός διαδικασιών αξιολόγησης, που υπολειτουργούν και παράγουν κατά κανόνα ανέργους. Στην περίπτωση αυτή, η μαζικοποίηση του πανεπιστημίου κατέληξε στην άρδην υποβάθμισή του. Στη δημιουργία μιας ersatz – τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και fake πανεπιστημίων.

Πώς προσδιορίζεται το αίτημα της μεταρρύθμισης σε σχέση με αυτή την αδρή περιγραφή της μεταβαλλόμενης ιστορικά θέσης του πανεπιστημίου; Το ελληνικό πανεπιστήμιο ακολούθησε κι αυτό την ίδια πορεία, λίγο-πολύ διαθλασμένη. Έπαιξε το ρόλο του και στη συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους, και στη δημιουργία των επαγγελματικών δεξιοτήτων που χρειαζόταν η χώρα. Το ίδιο όμως ανανεωνόταν όχι από το εσωτερικό του, αλλά από την επικοινωνία με το εξωτερικό. Σπανίως γινόταν κανείς καθηγητής χωρίς σπουδές στο εξωτερικό. Επομένως το ελληνικό πανεπιστήμιο βρισκόταν σε ένα σημείο συνάντησης και συγκρούσεων ανάμεσα σ' αυτό που παραγόταν στο εσωτερικό και σ' αυτό που παραγόταν στα μεγάλα δυτικά κέντρα. Σημαντικός ήταν επίσης και ο ρόλος του στις ιδεολογικές συζητήσεις, στον δημοτικισμό και στον εκδημοκρατισμό στη δεκαετία του '60 και στη συνέχεια από το 72-73 έως την προχωρημένη μεταπολίτευση. Αλλά το πανεπιστήμιο υπέστη όλα τα ρεύματα που διέτρεξαν την ελληνική κοινωνία. Π.χ. υπέστη τον λαϊκισμό της δεκαετίας του 80. Τί άλλο ήταν η ίδρυση τμημάτων και πανεπιστημίων χωρίς μελέτη σκοπιμότητας, χωρίς προσωπικό, χωρίς βιβλιοθήκες και υποδομές; Υπέστη την κυριαρχία της κομματικοκρατίας, τη μετατροπή του

συνδικαλισμού σε συντεχνιασμό, κλπ. Η πραγματικότητα του ελληνικού πανεπιστημίου έχει και τα δύο: και mainsteam και ersatz ιδρύματα. Αυτός ο δυϊσμός δεν είναι άγνωστος βέβαια σε Αμερική και Ευρώπη. Ίσως, εδώ, η σύνθεση να είναι πιο επιβαρυντική.

Από τη σύντομη αναδρομή προκύπτει ότι το πανεπιστήμιο είχε τόσο ένα ειδικό, όσο και ένα γενικό ρόλο, εκπαίδευσης αλλά και κατάρτισης, γνωσιακό και πολιτισμικό, που αφορούσε τους πτυχιούχους του αλλά και την κοινωνία συνολικά, την οικονομική ανάπτυξη αλλά και την διεύρυνση της έννοιας του πολίτη. Η οικονομική ανάπτυξη μιας κοινωνίας δεν βασίζεται μόνο σε εξειδικευμένα πτυχία αλλά και σε ένα ευρύτερο πλέγμα διαχείρισης της γνώσης, πνεύματος πειραματισμού, πολιτισμικού ανοίγματος. Επομένως πώς προσδιορίζονται οι μεταρρυθμίσεις στο νέο πλαίσιο;

Για να διαφυλαχτεί ο δημόσιος ρόλος του πανεπιστημίου πρέπει να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητά του, η δυνατότητα να ανταποκρίνεται στα αιτήματα μαζικής εκπαίδευσης αλλά και κατάρτισης, στην ανάγκη διαφοροποίησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και προσαρμογής της στις μεταβαλλόμενες ανάγκες του 21^{ου} αιώνα. Το πέρασμα στην ψηφιακή τεχνολογία ξαναχαράζει το χάρτη των επιστημονικών κλάδων και το γνωστικό τους υπόβαθρο, όπως η τυπογραφία καθόρισε το γνωσιακό τοπίο στους προηγούμενους αιώνες.

Για να πετύχει μια πανεπιστημιακή μεταρρύθμιση χρειάζεται να ξέρουμε όχι μόνο τι είδους μεταρρυθμίσεις θέλουμε, ούτε μόνο αν αυτές ανταποκρίνονται στις πολλαπλές ανάγκες της εποχής, ούτε αν προωθούν αξίες όπως η μείωση των ανισοτήτων και των διακρίσεων. Χρειάζεται να γνωρίζουμε και τους τρόπους και τους ρυθμούς της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας, να γνωρίζουμε τα παράθυρα μέσα από τα οποία ανοίγονται ευκαιρίες μεταρρυθμιστικών διαδικασιών. Όταν οι μεταρρυθμιστικές διαδικασίες στομώνουν και δεν προχωρούν, όταν οι αντιδράσεις που προκαλούνται ακυρώνουν τη μεταρρυθμιστική διαδικασία, τότε χρειάζεται να είμαστε σε θέση να αναπλαισιώνουμε και να αναδιατυπώνουμε τα ερωτήματα και τις λύσεις τους. Από την άποψη αυτή η γνώση της ιστορίας της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας έχει επιχειρησιακό χαρακτήρα.